
ПРАВОТО

да изохкаш

Когато се готвех за срещата с Петър Слабаков, мислех да започна с това, как съчетава работата си в театъра, която изисква самовглъбяване и концентрация, с обществената си активност. Дори си бях приготвил няколко въпроса за начало - в "Мъртви души" Вие играете две съвсем различни роли, това не ви ли раздвоява и т.н. Но още като седнахме в една от стаите на Сатиричния театър, той бръкна в джоба си и ми подаде писмо, изпратено до "Екогласност". Зачетох го:

Защо се крие истината от народа? Защо е необходимо от странични непотвърдени източници да се получават сведения за такива аварии? Кой ни дава гаранция, че утре в България няма да се повтори Чернобилската трагедия, за която научихме с такова голямо закъснение?

Може би ще Ви се сторят много силни тези редове, но ние сме опарени. Ние загубихме дъщеря си - на 17 години. Диагнозата беше рак на костния мозък, а мнението на лекарите единодушно - причината е повишената радиоактивност.

Преди няколко месеца в града ни почина още едно дете - на 12 години със същата диагноза. Нима това не са невинните жертви на Чернобил?

В мене крещи въпросът на детето ми: "Майко, аз ще умра! Защо, майко, аз съм само на 17 години?"

Кой ще изтрие кошмарните спомени за това почти детско телце, изсъхнало от коварната болест, хлътналите, неможещи да поемат въздух гърди, дълбоките тъжни очи, жадни за живот? Кажете ми кой?

Защо не спрем дотук и не огледаме истината? Нима в България са малко болните от рак, та трябва да увеличаваме предпоставките за тази коварна болест? Защо трябва мълчаливо да слушаме тъжната прогноза на проф. д-р Черноземски, че в близките години всеки четвърти ще бъде болен от рак?

С уважение: Мария и Васил Бусерски

гр. Плевен

След това писмо разговорът можеше да върви само в една, съвсем конкретна посока:

- Така нареченото неформално движение за опазване на природата може да се раздели условно на три етапа - възникването на Клуба за екологична защита на Русе, създаването на "Екогласност" и третият - от 10 ноември насам. Защо се включихте в Клуба?

- Мене поначало повече ме интересува, може би, екологията, отколкото, да кажем, театърът. По-близки са ми хората, свързани със земята, отколкото, да кажем, интелегентите. Не знам защо е така, навярно защото оттам произхождам. Със земята съм свързан от детството си, от земеделското училище в с. Градница, Севлиево. А сега, през последните години, просто усещам промяната с растенията, с животните. И понеже и професията ми е такава, пътувам с киното, снимам по различни краища на България, знам коя река колко е замърсена, колко е пълноводна и защо не е пълноводна. Колко пъти съм се карал с кметовете по селата за водите, с агрономи, с председатели на ТКЗС. Със собствения си брат, който беше председател на обединено ТКЗС в Шуменско, такива спорове съм водил за нитратите! Но напоследък работите се задълбочиха до такава степен! Затова, като гледахме филма "Дишай", не ми трябваше никой да ми казва да се включа. Това беше добре дошло за мене, че има и други, които мислят така.

- Какво разчитахте да постигнете с този клуб?

- Искяхме да се обединим повече хора, да се обърнем към инстанциите, към управляващите, да помогнат на града Русе. Когато ни викаха после в Централния комитет, ни казаха, че това било партия на зелените. На никого не му е минавало през ум, че правим партия на зелените. Показаха ми призива, който бях прочел в театъра, и ме обвиниха, че това е партия на зелените. Отговорих, че това са модни думи, които ги прикачат, когато искат да те накажат. Лепват ги като етикет на този, когато трябва да уволнят. Казах им, че през 1951 г., тогава бях тракторист в Добруджа, ме изключиха от партията, защото ме изкараха трайчостовист и титовист. След туй през 1956 г. ме обвиниха във връзка с Познанските събития. През 1960 г. ме уволниха дисциплинарно от театъра в Бургас, че сме били формалистичен театър, който може да докара положението като в Полша. Гледаха ни като врагове. По-късно, вече работех в Младежкия театър, започна кампания за маоизъм. Съкратиха цяла група от театъра, мене ме изпратиха на поправка в Перник. Изкарах една година и се върнах в кинематографията. Тогава пък излезе наредба - забранява се назначаването на артисти в кинематографията. И отдолу забележка: отнася се за Петър Слабаков. Като че ще взривя София. Когато някой стане неудобен, веднага му лепват нещо. Сега например е времето на екстремистите. Наричат ни екстремисти, но никой не може да обясни какво значи това.

- Вие прочетохте призива по време на "Балкански синдром", когато прекъснахте представлението, нали?

- Да.

- Защо го направихте?

- Казаха ни, че Комитетът може да бъде признат от съда като юридическо лице чак след един месец. Аз викам - какво ще чакаме цял месец! Попитах режисьора и той се съгласи, щото и той беше в комитета. Вечерта спрях представлението, беше удобно, там всеки има една сцена да си каже проблема, и казах, че имам един проблем, и започнах да чета. Отначало хората се смееха, после мълкнаха и като свърших, след кратка пауза избухнаха в ръкопляскания, защото последните думи бяха "да спасим Русе, е наш граждански дълг" или нещо в тоя дух.

- Какво последва?

- Веднага на другия ден ме извикаха в ЦК. Като влязох, видях 4 - 5 души от Политбюро. Десетина минути ми обясняваха какво е положението, какви мерки вземали. Отговорих им, че теоретично не мога да обясня, но ще им дам примери - питам ги има ли чиста река у нас, защо в Червен бряг от 100 младежи само 20 служат, другите са параграфисти или инвалиди. Мълчание, никой не отговаря. Имали сведения за белодробните заболявания по децата в Русе от министъра на здравеопазването, а аз ги засяхах, че той лъже. На тази дума те не реагираха. Говорихме за унищожаването на земята в Трояново. Разбирам, че електричество трябва, казвам им, но тая почва ти не можеш да я възстановиш. Срещал съм се с директора на "Трояново 1", той ми обясни, че на годината възстановявали по 1800 дка. А разорали 140 000 дка. Сега от други села изземват още толкова земя, значи 150 години ще рекултивират. А край Раднево и Гълъбово е най-плодородната земя. Там се намира най-старата железопътна линия за износ на жито, а ние опустошаваме нивите, като че България е необятна. Стана въпрос за езерата около Бургас, за Девня! Тая долина аз я познавам отпреди 35 години. Там съм работил на изкопите за водоснабдяване на Варна, когато бях във Варненския театър. През летните ваканции изкарвах там по някой лев. И така час и четирийсет и пет минути. Питат те, ти им обясняваш и гледаш, че тези хора не разбират какво им говориш. Там беше и Гриша Филипов, а той не можа да обели една дума. Когато отивах, мислех, че ще се срещна с най-умните хора, които управляват държавата, а виждах, че са нула. И ми стана жал, че живея в такава страна.

- Като се разчу, че е създаден Комитетът за защита на Русе, се роди всеобщ ентусиазъм. Много хора и цели колективи поискаха да се присъединят към вас. После плъзнаха слухове, че властта се е намръщила, че ви викат един по един пред най-големите и там удрят с юмрук по масата. Няколко дни по-късно се появиха и известните партийни документи, в които ви изобличаваха напълно. Ето една справка, която беше изпратена по партийните организации, чуйте: "Нужно беше да се действа без излишен шум, без да се създават настроения у нашата общественост, което би отразило крайно негативно върху сътрудничеството ни със съседна Румъния, върху приятелството между българския и румънския народ.

В крайна сметка именно към такава атмосфера се опитваха да тласнат

нещата организаторите на т. нар. спасителни за Русе акции на Комитета за екологична защита на град Русе в София. Тези демагози, чиято дейност беше използвана от западни централи, се ръководеха не от интересите на Русе, а от свои користни цели. Те и стоящите зад тях се опитваха и се опитват да създават психоза около Русе, да манипулират с чувства, да разпалват страсти, подведоха хора, искрено загрижени за Русе."

- Те са демагозите! В някой партийни организации ни изкарваха диверсанти, които искат да вземат властта. Но никой не ни даваше възможност да кажем какво сме искали да правим.

- Този документ беше разглеждан в партийните организации заедно с известната докладна записка за монополизма и почти навсякъде хората бяха принудени да го гласуват като чиста истина. Такава беше категоричната инструкция.

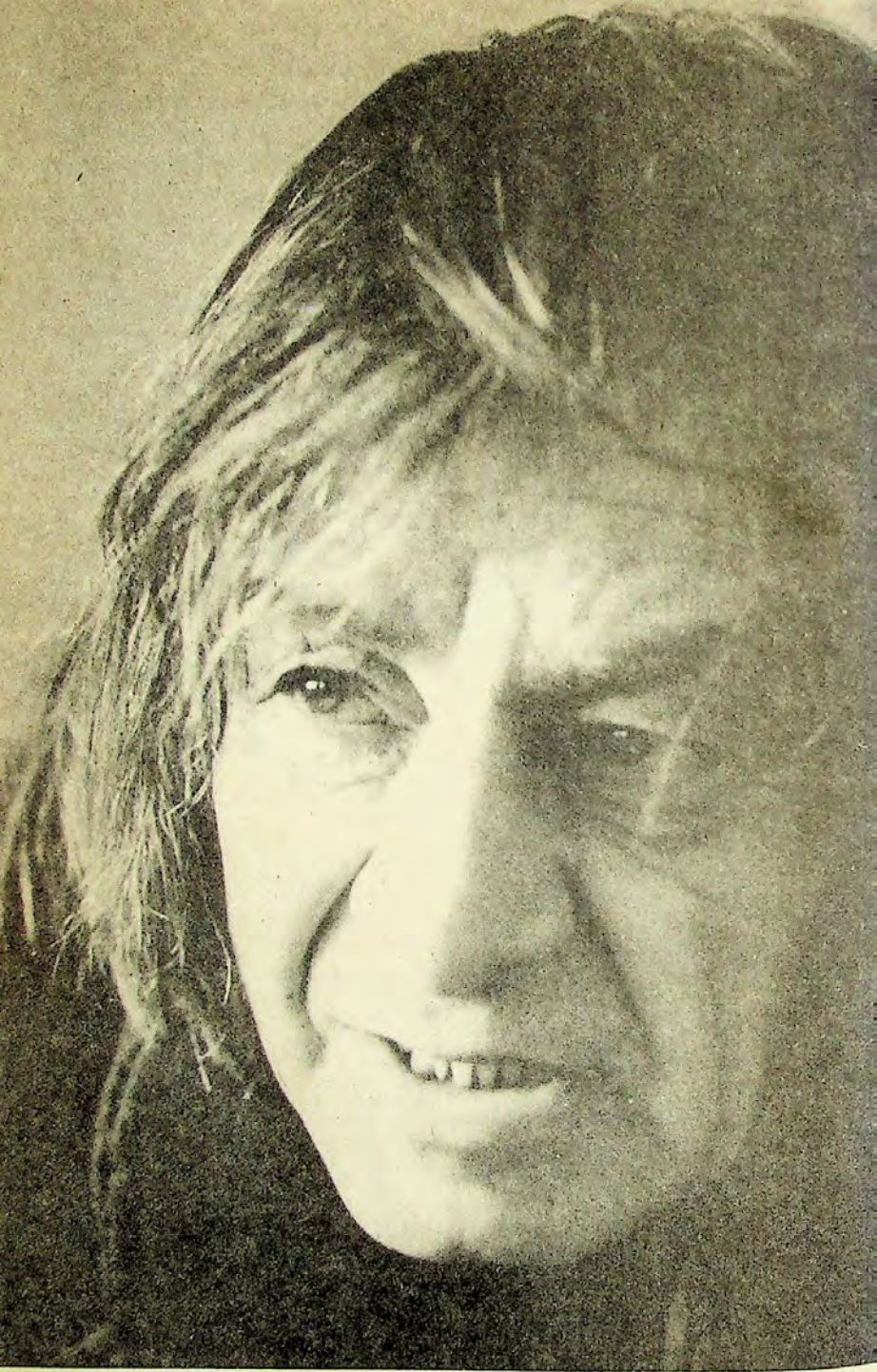
- При нас не гласуваха в подкрепа на докладната, защото в театъра, както и в София, не всички мислят така. Но за да стреснат всички, изключиха от партията Варамезова от Русе и Христо Смоленов, когото Милко Балев беше заплашвал със страшни такива епитети. Изключиха и Георги Мишев, и Соня Бакиш. След това един полковник от ДС ме викаше и ме уговаряше да се откажа, а аз му отвърщах, че трябва да повдигнем въпроса да бъдат върнати в партията тези четирима души. А той - няма какво да се занимавате със Соня Бакиш! Викам - как няма да се занимаваме, тя е наш член! Не, тя била жена на председателя на Народното събрание! Така че искаха да ни сплашат, но всъщност се завъртя колелото.

- Като се разбра, че обществеността се надига, партията реши да реформира привидно официалното обществено движение - Общонародното движение за защита на природата. На 26 юли 1988 г. беше организирана Национална конференция, на която едно от най-големите постижения беше, че се промени названието на движението. Вие присъствахте там.

- Тогава не ми дадоха думата. Следобед решили, че все пак трябва да ми позволят да говоря, понеже вече бяхме основали "Екогласност", но други се уплашили и накрая ми казаха да дам писмено предложенията си. Отказах. Заявих, че искам да ги направя устно, защото, ако ги напиша, те ще ги хвърлят в коша както досега. Искан тия хора да ме чуят, викам. Делегатите, 950 души, настояваха все пак да ми дадат думата, на три пъти отивах до микрофона, но ме връщаха.

- Какво се готвехте да кажете?

- Едно от нещата, които исках да предложа, беше, че все от някъде най-после трябва да се почне. Всички предприятия без пречиствателни станции на 25 - 30 км от изворите на реките да се закрият. Селата са възникнали около тия реки, ако тях ги нямаше, нямаше да съществуват и селищата. Познавам много добре например Видимата, която се влива в Росица. Край нея има 16 - 17 села, те не са на чукарите горе, а край водата. Това е кръвоносният съд, който поддържа живота. Да се мах-

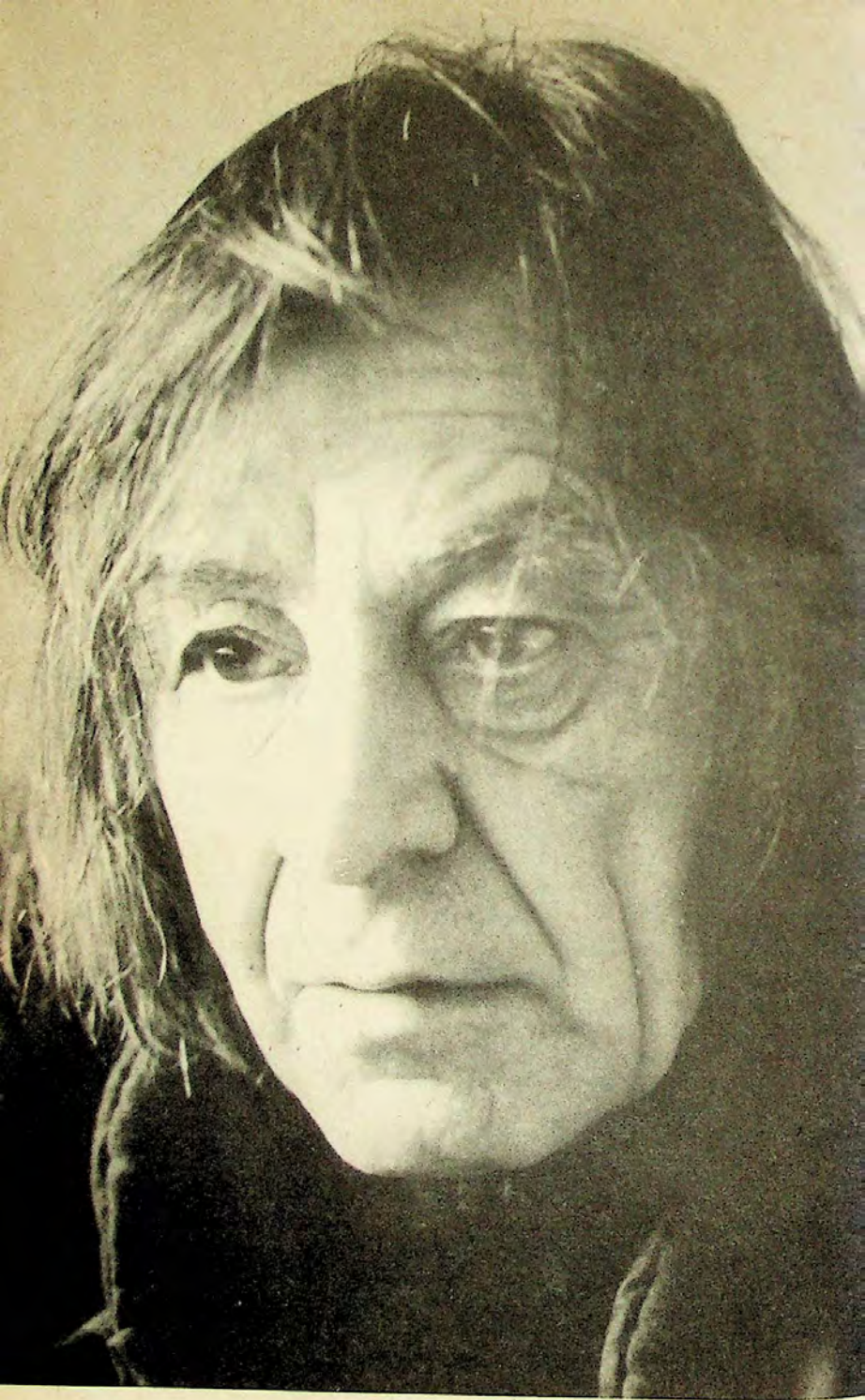
нат тия предприятия и да се изградят бентове, каквито са правели някога самите селяни. Преди двайсет години съм пил от тази вода и децата се къпеха в нея. Сега човек, ако влезе, получава уртикария. Жива зараза. Искаме чисто мляко - откъде да го вземем? Каквото пие кравата, каквото яде, такова ще бъде и млякото, и месото. Този въпрос съм се мъчил да го поставя още пред Комитета за опазване на природната среда, тогава председател беше Тодор Божинов. Дълго го търсих, но все попадах на разни секретарки... Сигурно съм бил груб, казах им, че въобще не си седят на местата и как, със свещ ли да ги търсим? Една ме нарече простак, аз не знам дали ѝ теглих една фамилия. Така че за 6 - 7 години преди Русенския комитет това можах да направя, да ми кажат, че съм простак. Искях да поставя и въпроса за Кремиковци. По-голяма глупост трудно може да се направи. Някои управници се оправдават, че едва сега са разбрали, но това не е вярно. Беше през 1962 година. След премиерата на "Смърт няма" отидохме в ресторанта на ЦУМ и там видяхме Тодор Живков, Живко Живков и министъра на финансите Иван Попов, тъкмо си тръгваха. Нямаше охрана, тогава още се чувстваха така... народни хора. Нашата директорка Гамова отиде при тях и им каза: "Другарю Живков, елате, нашите хора ще се зарадват". И те се върнаха. Аз съм завършил икономика, тогава още ми беше прясно това, което бях учил, и заговорих с Живко Живков, че едно предприятие е рентабилно, когато рудата е до него. Освен това процентът на метала на кремиковската руда е такъв, че производството няма да бъде ефективно, както сега се казва. Няма да има полза, печалба няма да носи. И най-важното - на една крачка от София! Живко Живков се съгласи и ме успокои, че идвали много предупреждения от подобен род, щели да имат пленум и да обмислят въпроса. Разбра се колко са мислили.

- На какво разчитахте по време на конференцията? Вярвахте ли, че новият Общонароден комитет ще свърши някаква работа?

- Бях сигурен, че нищо не може да свърши. Виждах кои влязоха вътре. Същите, които толкова години помагаша да се стигне дотука. Някакви стари кримки. И аз не съм млад, но поне не мисля като тях... Де да знам? Но такава организация, която е зависима и от партията, и от Министерския съвет, не може да постави никакъв въпрос, тя трябва да се съобразява. Отгоре на всичко искаха ние, "Екогласност", да се слеем с тях. Разбира се, отказахме.

- След като смачкаха Клуба за защита на Русе, на какво се надявахте, когато замислихте "Екогласност"?

- Като поутихна малко, написах писмо, което разпратих до 49 институции. В него казвах, че се чувствавам престъпник заради състоянието, в което се намираме, защото всичко е химия, растенията и животните са химия, естественият тор и той е химия, жените раждат химия, децата ядат химия. В този смисъл беше. Ставаше дума за глупостта, дето ще правим зимна олимпиада, по-добре паметник на тия от Олимпийския комитет и на поддръжниците му да издигнат и така нататък. После се

събрахме девет души и започнахме отново. Продължавахме същата дейност, защото не смятахме, че сме престъпници, власт не искахме да вземаме. Просто настоявахме правителството да вземе мерки, щото времето не работи за нас. Искането да се чуе истината, колкото и да е страшна. Защото тогава беше така: всичко е розово, розово, розово и все заминаваме някъде нагоре, прескачаме стъпала. То не останаха стъпала. И се оказа, че сме на дъното. Като съм е била цялата история. И народът го знаеше. Но ако продължава така, мислех си, цялата нация ще си заmine. И то в кратки срокове. Двехиланната година не знам как ще я посрещнем. Ние сега всички сме болни, макар че радиацията никой не я усеща. А те не разбираха. Бе, викам, ние се борим да се продължи животът, по тоя начин не може. По четири часа и половина ме държаха в ДС, аз настоявам на едното, той на другото. Заболяла го главата. Викам - и мене ме заболя главата, ако искате. Това е!

- Не ви ли беше страх?

- Според мене няма никакъв страх. Когато човек няма никакви помисли да вреди на някого, да извършва насилие... Страхът се поражда, ако правиш зло на някого.

- А на 26 октомври?

- Тогава няхах време да мисля за страх. Бях в театъра, имах репетиция. По едно време тръгнах към градината да видя как върви подписката. Наближих и гледам - завардено, петнайсетина милиционер, повечето офицери. После казваха, че нямало палки - не знам палка ли е това, към 80 см бичове. Имаше и цивилни с палки. Попитах ги къде са арестуваните, защото аз съм от "Екогласност", те казаха, че не знаят. Един цивилен с бяла коса започна да обвинява групата, която протестираше, че шестимата са бити и откарани вече, че на всички бащите им били съдени от Народния съд. Като удариха английския журналист, отново започнаха да мъкнат хора към автобусите. Казах, че няма да ги оставя, и тръгнах с тях. В туй време ме хвана едно момче, не грубо, от другата ми страна друг. Викам - чакайте, няма нужда, аз ще се кача сам, а той ми казва - кротко, кротко, че си народен... Никой не вдига аларма, отговарям, както виждате, отивам сам. И докато се качвах в автобуса, този с бялата коса ме удари в стомаха и ми тегли една фамилия. Обидно беше. След Девети септември мислех, че започваме да правим нещо хубаво, а сега същите тези хора да ме ударят. Чудя се защо съм в тази партия? То не е до болката, аз дори и сега не мога да преценя дали ме е заболяло, или не. Преди Девети ме би един подофицер с пояс, гърбът ми беше станал като нацепен. Спях по очи. Също не чувствавах тогава болка. Така че и сега, то е до унижението. И за какво, да попита човек? Но тия неща трудно ще се преодолеят. Трябват бързи мерки, а във вътрешността на страната още не е мръднало. Като бяхме в Русе, в "Дунавска правда" излезе съобщение, че под названието "Екогласност" се крият екстремисти.

- Кога станa това?

- Това беше... Щях да кажа след Девети. След десети ноември.

Бяхме четирима души на среща с обществеността. Като излязох от залата им викам - сега хубаво ме гледайте, отзад има още трима. Ние сме екстремисти, да знаете как изглеждат, че да се пазите от тях.

- Как се чувствувате на митинга на 18 ноември?

- Как да ви кажа, на Девети септември мисля, че не е имало такъв възторг. Някакво освобождаване, като че си бил държан в клетка. Обвиняваха хората, че били викали. Как няма да викат! Те не са си чували гласа. Представете ли си, да си ням и изведнаж да си чуеш гласа, в какво изумление ще изпаднеш. Човек има право да изохка понякога. Или и това няма право? Най-важното в този митинг беше, според мене, че и в най-острите изказвания се наблягаше промените да се извършват без насилие. Дори пострадалите от предишния режим не искаха насилие.

- Смятате ли, че Клубът за защита на Русе и "Екогласност" помогнаха да дойде десети ноември?

- Не знам, може би са помогнали, аз не съм политик. Но тази смяна стана някак изневиделица. Тодор Живков управлява 35 години! Имах чувството, че така ще продължи во веки веков.

- Какво очаквате от сегашното време?

- Очаквам големи промени, но трябва да стават по-бързо, времето не чака. Мисля, че сред сегашните народни представители почти няма свестни хора. Трябва всички да си дадат оставката. То е малко до чест тази работа.

- Ще Ви видим ли в Народното събрание след изборите?

- О, аз изобщо нямам намерение да се кандидатирам, не съм за такава работа. Не ми е минавало през ума. Мисля, че жените трябва да бъдат в Народното събрание.

- Защо?

- Според мене за любовта на майката няма граници. Никаква власт не може да излезе срещу нея. Те биха умрели заради здравето и живота на децата си. Ако в едно Народно събрание има да кажем 25-30 на сто, ако щете и половината да са жени, екологичните въпроси ще се решат много по-бързо.

- И да се върнем към писмото - защо "се крие истината" и "докога ще търпим това престъпно положение"?

- Търпението се изчерпи.

24.12.89 г.

Разговаря
Е. Кръстев

Снимки Симон Варсано